

Janusz Kilar¹, Maria Ruda^{1,2}, Dariusz Kusz²

¹Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Krośnie, ²Politechnika Rzeszowska

ZMIANY W ORGANIZACJI PODKARPACKICH GOSPODARSTW ROLNICZYCH UKIERUNKOWANYCH NA PRODUKCJĘ ŻYWCA RZEŻNEGO

*CHANGES IN THE ORGANIZATION OF SUB-CARPATHIAN FARMS
SPECIALIZING IN PRODUCTION OF ANIMALS FOR SLAUGHTER*

Słowa kluczowe: żywiec wieprzowy, skala produkcji, zmiany organizacyjne

Key words: pork livestock, production scale, organizational change

Synopsis. W pracy przedstawiono charakterystykę gospodarstw rolnych w województwie podkarpackim ukierunkowanych na produkcję żywca wieprzowego. Dokonano oceny wskaźników produkcyjnych, a także ukazano zamierzenia organizacyjne i inwestycyjne producentów żywca wieprzowego.

Wstęp

Pogłowie świń w województwie podkarpackim cechuje się znacznym rozproszeniem. Przeważają gospodarstwa o małych stadach co, niekorzystnie wpływa na ich pozycję rynkową oraz uzyskiwane efekty ekonomiczne [Kilar i in. 2006].

Pogłowie świń w województwie podkarpackim jest jednym z najniższych w kraju. Świnie utrzymuje w nim ponad 61 tys. gospodarstw rolniczych (18,8% ogółu gospodarstw). Średnio w jednym gospodarstwie rolniczym jest zaledwie 6,3 świni, czyli około 3,6 razy mniej niż posiada przeciętne gospodarstwo rolne w Polsce. W 2009 roku niemal 97,1% pogłowia świń użytkowana była w gospodarstwach indywidualnych [Rocznik Statystyczny 2010]. Udział świń województwa podkarpackiego w pogłowie krajowym jest niewielki i na przestrzeni lat 2000-2007 zmniejszył się z poziomu 2,2% do 1,6%.

Znaczne rozdrobnienie produkcji żywca wieprzowego na Podkarpaciu powoduje, że pozycja rynkowa pojedynczego producenta w stosunku do zakładów przetwórczych jest słaba. Wymagania rynku co do ilości, jakości i rytmiczności dostaw żywca wieprzowego wymusza na właścicielach gospodarstw trzodowych podjęcie decyzji w zakresie zmian technologii produkcji, dostosowania dobrostanu i warunków utrzymania świń do wymogów UE oraz zmian organizacyjnych. Działania te wymagają poniesienia znacznych nakładów inwestycyjnych.

Cel i źródła materiałów

Celem badań była analiza zmian w organizacji podkarpackich gospodarstw rolniczych specjalizujących się w produkcji żywca wieprzowego. Badania ankietowe przeprowadzono w maju 1999, 2003 i 2007 roku. Do badań w 1999 roku losowo wybrano 130 gospodarstw rolnych ukierunkowanych na produkcję żywca wieprzowego, współpracujących z ówczesnymi ośrodkami doradztwa rolniczego w Boguchwale, Iwoniczu i Korytnikach. Do badań przyjęto gospodarstwa, w których udział produkcji żywca wieprzowego w strukturze produkcji końcowej brutto wynosił powyżej 40%. Spośród 130 gospodarstw, do badań ze względu na spełnienie kryteriów wyboru jednostek badanych, zakwalifikowano 100 gospodarstw. Drugi i trzeci etap badań ankietowych obejmował już tylko te gospodarstwa, które w dalszym ciągu prowadziły produkcję żywca wieprzowego (odpowiednio w 2003 roku były to 34 gospodarstwa, a w 2007 roku 22 gospodarstwa).

Wyniki badań i ich omówienie

Badane gospodarstwa cechowały się stosunkowo dużym obszarem użytków rolnych (tab. 1). W 1999 roku średnia powierzchnia użytków rolnych wynosiła 12,0 ha, a w 2007 była pięciokrotnie większa i wynosiła 59,6 ha. Zaobserwowane zmiany wielkości gospodarstw rolniczych mierzone za pomocą powierzchni UR wynikały z faktu, że część badanych gospodarstw (zwłaszcza małych) zaprzestała produkcji żywca wieprzowego, a na rynku pozostały tylko podmioty o większej skali produkcji. Zauważono także w badanym okresie systematyczne zwiększanie udziału gospodarstw w przedziałach o większej powierzchni.

Tabela 1. Wybrane wskaźniki obszarowe i cechy właścicieli badanych gospodarstw produkujących żywiec wieprzowy

Wyszczególnienie	Rok		
	1999	2003	2007
Liczba badanych gospodarstw [szt.]	100,0	34,0	22,0
Powierzchnia użytków rolnych [ha]	12,01	27,1	59,6
Struktura obszarowa gospodarstw według grup obszarowych [%]			
1-5 ha	26,0	5,8	0,0
5-10 ha	20,0	17,6	9,2
10-15 ha	34,0	29,4	13,6
15-20 ha	6,0	12,0	22,7
20-50 ha	10,0	23,5	22,7
powyżej 50 ha	4,0	11,7	31,8

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Zmiany organizacyjne i inwestycyjne w badanych gospodarstwach produkujących żywiec wieprzowy w latach 1999-2007

Wyszczególnienie	Wskaźniki [%]
Przynależność do grupy producenckiej	18,1
Korzyści z udziału w grupie producenckiej*:	–
zakup środków produkcji po niższych cenach	100,0
sprzedaż tuczników po wyższych cenach	75,0
krótsze terminy zapłaty za tuczniaki	50,0
wyższy poziom doradztwa technologicznego	50,0
pomoc przy zakupie loszek i knurków do stada podstawowego	25,0
Inwestycje w gospodarstwie:	
nie	13,6
tak	86,3
w tym.*	
budowa lub modernizacja chlewni	95,4
zakup ziemi	36,3
zakup sprzętu rolniczego	45,4
zakup silosów zbożowych	22,7
zakup stada podstawowego świń	13,6
Źródła finansowania inwestycji:*	
środki unijne	63,6
kredyt komercyjny	36,3
środki własne	68,1

* producenci mogli wskazać więcej odpowiedzi
Źródło: opracowanie własne.

Szczególnie wyraźny wzrost zanotowano w przedziale o powierzchni powyżej 50 ha. W 1999 roku na takim obszarze gospodarowało zaledwie 4,0%, a w 2007 roku – 31,8% badanych rolników. Zmiany jakie zaszły w badanej grupie gospodarstw należy uznać za korzystne, gdyż sprzyjały koncentracji pogłowia świń, co przyczynić się powinno do wzrostu pozycji konkurencyjnej i siły rynkowej gospodarstw rolniczych.

W 1999 roku średnia wieku właściciela gospodarstwa rolnego wynosiła 47,6 lat, natomiast w 2007 roku średnia wieku obniżyła się do 40,6 lat. Podobne tendencje zauważono w zakresie wykształcenia właścicieli gospodarstw. W 2007 roku 50,0% rolników miało wykształcenie średnie, po 22,7% wykształcenie zawodowe i wyższe, a tylko 4,5% wykształcenie podstawowe. Zdaniem Kusza [2004] wiek właścicieli gospodarstw jest czynnikiem wyraźnie różnicującym ich zachowania. Osoby młodsze wykazują więcej inicjatywy, znaczną aktywność i przedsiębiorczość. Wnoszą do gospodarstwa nowe i postępowe elementy, są bardziej skłonni do inwestowania w gospodarstwie, a także utrzymywania wyższej intensywności produkcji w porównaniu z właścicielami starszymi.

W latach 1999-2007 tylko 18,1% badanych gospodarstw produkujących żywiec wieprzowy zrzeszonych było w grupach producenckich. Członkowie grup wskazywali na istotne korzyści wynikające z tej formy współpracy. Do najważniejszych rolnicy zaliczyli zakup środków produkcji po niższych cenach (100% wskazań), sprzedaż tuczników po wyższych cenach (75% wskazań) oraz krótsze terminy zapłaty za tuczniaki i wyższy poziom doradztwa technologicznego (po 50% wskazań) (tab. 2).

Rozwój produkcji żywca wieprzowego wymaga inwestowania. Działalność inwestycyjna miała również miejsce w badanych gospodarstwach.

Dane zawarte w tabeli 2 wskazują, że w latach 1999-2007 inwestycje o różnym charakterze prowadziło 86,3% badanych gospodarstw. W tej liczbie 95% gospodarstw budowało lub modernizowało chlewnie, 45% dokonało zakupu nowoczesnego sprzętu rolniczego, a 36,3% zakupiło ziemię. Około 14% gospodarstw zainwestowało w stado podstawowe świń. Warto zwrócić uwagę, że 63% producentów żywca wieprzowego korzystało ze środków unijnych.

W tabeli 3 przedstawiono wybrane wskaźniki użytkowości rozplodowej loch w gospodarstwach produkujących żywca wieprzowy w latach 1999-2007. Na szczególną uwagę zasługuje ponad 11-krotne zwiększenie średniego stanu loch. Roczne efekty produkcyjne loch określa wskaźnik plenności gospodarczej. W praktyce sprowadza się to do uzyskania w roku 2,0-2,2 miotu od jednej lochy [Buczynski i in. 2008]. W badanych gospodarstwach częstotliwość oprosień loch oscylowała wokół tych wartości. Pozwoliło to na uzyskanie plenności gospodarczej loch od 19,0 do 22,9 sztuk. Warto zaznaczyć fakt, systematycznego zmniejszania długości okresu użytkowania loch w gospodarstwie. Konsekwencją krótszego użytkowania loch była mniejsza produktywność życiowa, co nie pozostaje bez wpływu na koszty ich wychowu [Okularczyk 2000]. Rozmiary produkcji i efekty produkcyjne tuczników determinuje wiele czynników o charakterze zootechnicznym i ekonomicznym [Okularczyk 2004]. Są to między innymi: poziom warunków utrzymania i żywienia, walory genetyczne zwierząt, postępowanie w zakresie ochrony zdrowia świń, koszty produkcji, ceny żywca na rynku, specjalizacja i koncentracja.

W 1999 roku w badanych gospodarstwach produkowano średnio zaledwie 72 tuczniaki rocznie, w 2003 roku produkcja zwiększyła się do 272 tuczników. Natomiast w 2007 roku roczna skala produkcji żywca wieprzowego w gospodarstwie wynosiła już średnio 919 sztuk. Podobnie też zaobserwowano koncentrację stada loch. W 1999 roku w badanym gospodarstwie rolniczym utrzymywano przeciętnie 4 maciory, a w roku 2007 było to już średnio 45,5 loch.

Badania pokazują, że wzrost skali i specjalizacja produkcji żywca wieprzowego przebiegał dwoma drogami: eliminacji drobniejszych producentów oraz rozwoju własnego gospodarstwa (zakup i dzierżawa ziemi, zwiększenie stada loch). Jest to proces długofalowy, któremu w przypadku województwa podkarpackiego wyraźnie sprzyjał okres przedakcesyjny. Świadczy o tym chociażby fakt, że od 1999 do 2003 roku liczba badanych gospodarstw zajmujących się produkcją żywca wieprzowego zmniejszyła się prawie trzykrotnie (tab. 1). Z kolei liczba loch przypadająca na jedno gospodarstwo zmieniała się szybciej w latach 2003-2007, a liczba tuczników w latach 1999-2003 (tab. 3). Proces koncentracji i specjalizacji w produkcji świń sygnalizują też badania Szymańskiej [2004] oraz Gawrońskiej [2007].

Ważne znaczenie w kwestii zmniejszania kosztów produkcji żywca wieprzowego, ma także opłacalna jej skala oraz koncentracja świń w jednej chlewni [Gawrońska 2007, Gołaś i Kozera 2008]. Zdaniem Okularczyk [2003] skala i koncentracja stad świń w gospodarstwach każdego sektora powinna być dostosowana do posiadanej powierzchni ziemi, pozwalającej na samowystarczalność w paszę i pełną absorpcję odchodów zwierzęcych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że wraz ze zmianą rocznej skali produkcji tuczników zmieniała się także ich jakość (tab. 3). Na przestrzeni lat 1999-2007 przyrostyienne tuczników wzrosły średnio o około 74 g. Wzrost ten zbliżony jest do wyników jakie uzyskali w swoich badaniach Eckert, Głowacka [2003].

W badanych latach zmianom, aczkolwiek niewielkim, ulegała masa ubojowa sprzedawanych tuczników. W 2007 roku do ubojni odstawiano tuczniaki o masie 112,4 kg, i były one lżejsze średnio o 2,3 kg w porównaniu z 1999 rokiem, a cięższe o 3,9 kg w stosunku do 2003 roku (tab. 3). W ciągu 8 lat średnia mięsność tuczników w badanych gospodarstwach zbliżyła się do poziomu 54,7%. Większy postęp w mięsności miał miejsce w latach 2003-2007. Wraz ze wzrostem dziennych przyrostów i zmniejszeniem masy ubojowej tuczników skrócił się czas tuczu o 25 do 27 dni, co może wydatnie przyczynić się do obniżenia kosztów produkcji żywca wieprzowego [Okularczyk 2002].

Tabela 3. Wybrane wskaźniki produkcyjne w badanych gospodarstwach produkujących żywca wieprzowy

Wyszczególnienie	Lata		
	1999	2003	2007
Liczba użytkowanych loch [szt.]	4,0	13,5	45,5
Plenność gospodarcza loch [szt.]	19,0	20,3	22,9
Liczba miotów w ciągu życia	6,9	5,3	4,9
Produkcyjność życiowa loch [szt.]	67,2	53,0	51,1
Roczna skala produkcji tuczników [szt.]	72,0	272,0	919,0
Przyrostyienne [g]	667,0	720,0	741,0
Mięsność [%]	50,9	52,6	54,7
Czas trwania tuczu [dni]	157,0	134,0	132,0

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Zachowania producentów żywca wieprzowego wobec zakładów mięsnych w 2007 roku

Wyszczególnienie	Wskaźniki [%]
Znajomość potrzeb zakładów mięsnych w zakresie jakości tuczników:	
wysoka mięsność	90,9
łżejsze zwierzęta	9,1
Wymogi zakładów mięsnych w zakresie genotypu tuczników:	
ściśle określone	36,4
brak	63,6
Wpływ jakości tuczników mierzonej mięsnością na ich cenę:	
znaczący	63,6
nie	36,4
Sposób sprzedaży tuczników:	
stała umowa z jednym zakładem mięsnym	18,2
bez umowy do kilku zakładów mięsnych	63,6
przez pośredników	18,2
Ocena współpracy z zakładem mięsnym:	
pozytywna	68,1
negatywna	31,9

Źródło: opracowanie własne.

wało stałą współpracę, potwierdzoną umową tylko z jednym zakładem mięsnym. Również jeszcze 18,2% gospodarstw sprzedawało tuczniaki przez pośredników. Niepokojem napawa fakt, iż prawie co trzeci właściciel gospodarstwa produkującego żywca wieprzowego negatywnie oceniał współpracę z zakładami mięsnymi (tab. 4).

Zamierzenia producentów żywca wieprzowego

Z przeprowadzonych badań wynika, że w najbliższej przyszłości znaczna większość producentów żywca wieprzowego (77,2%) deklaruje utrzymanie produkcji. Spośród producentów żywca wieprzowego 31,8% zamierza zwiększyć stado loch powyżej 100 szt. Wszyscy producenci żywca wieprzowego w cyklu otwartym zdecydowani byli w najbliższej przyszłości przejść na cykl zamknięty. Decyzje argumentowali wysokimi kosztami zakupu prosiąt oraz większymi możliwościami planowania urodzeń prosiąt w ściśle określonych terminach.

Ważnym zamierzeniem dla blisko 60% producentów żywca wieprzowego jest zwiększenie skali produkcji tuczników. Najwięcej producentów bo 31,8% chce zwiększyć produkcję powyżej 2000 tuczników rocznie. Z kolei 18,1% ankietowanych widzi potrzebę produkcji na poziomie 1001-2000 tuczników. Zwiększenie w żywieniu świń udziału pasz z zakupu planuje 59,0% producentów żywca wieprzowego. Analizując plany inwestycyjne, stwierdzono że ponad połowa badanych producentów żywca wieprzowego zamierza wybudować nową chlewnię. Modernizację już istniejących budynków chlewni zadeklarowało 22,7% producentów. Na uwagę, zasługuje także, fakt że bardzo wysoki odsetek producentów żywca wieprzowego jest zainteresowany wprowadzaniem innowacji w technologii produkcji i ochronie zdrowia świń. Warto nadmienić, że innowacje to ważny element budowania przewagi konkurencyjnej gospodarstwa.

Podjęcie jakiejkolwiek działalności rolniczej w gospodarstwie ma zawsze na celu uzyskanie dochodu, który powinien zaspokoić potrzeby konsumpcyjne rolników i potrzeby rozwojowe gospodarstw [Zegar 2001]. Stąd też, ważne wydało się poznanie wiedzy producentów żywca wieprzowego na temat skali produkcji zapewniającej im zadowalający dochód. Zdaniem ponad 80% badanych uzyskanie

Orientacje rynkowe producentów żywca wieprzowego

Współczesny producent żywca wieprzowego, obok doskonalenia poziomu wiedzy technologicznej, musi ciągle analizować zachowania uczestników rynku oraz szybko i skutecznie reagować na ich potrzeby [Kusz 2008].

W przeprowadzonych badaniach starano się określić orientację rynkową producentów żywca wieprzowego na podstawie znajomości potrzeb i zachowań wobec zakładów mięsnych. Na podstawie danych w tabeli 4 można stwierdzić, że producenci bardzo dobrze znają wymagania zakładów mięsnych w zakresie jakości tuczników. 90,9% producentów wskazało, że najważniejszym walorem tuczników jest ich wysoka mięsność. Ale tylko 36,4% producentów wskazało, że zakłady mięsne ściśle określają genotyp tuczników. Zdaniem 63,6% producentów żywca wieprzowego jakość tuczników mierzona mięsnością ma znaczący wpływ na ich cenę. O ile w 1999 roku żaden z producentów nie rozliczał tuczników według klasyfikacji EUROP, to już w 2003 roku w ten sposób rozliczało się 23,5 a w 2006 roku 40,9% producentów. Wciąż jednak dla ponad połowy badanych producentów cenę tuczników wyznacza albo masa żywca albo waga bita ciepła. Przy czym należy podkreślić, że 36,3% producentów wyraziło opinię, że mięsność tuczników nie ma wpływu na ich cenę.

W 2007 roku ponad 63,6% gospodarstw produkujących żywca wieprzowego sprzedawało tuczniaki do kilku zakładów mięsnych. Zaledwie 18,2% gospodarstw deklaro-

takiego dochodu wymaga produkcji przekraczającej 1000 tuczników rocznie. Przy czym dla 36,3% rolników jest to wielkość na poziomie 1001-2000 tuczników, a dla 45,4% to skala powyżej 2000 tuczników rocznie. Wśród najważniejszych czynników decydujących o możliwości zbytu tuczników po korzystnej cenie w przyszłości, producenci wymienili: jakość tuczników (77,2%), długoterminową umowę z zakładem mięsnym (63,6%), rytmiczne dostarczanie dużych wyrównanych partii tuczników (50,0%). Aby poprawić efekty ekonomiczne produkcji żywca wieprzowego 54,5% badanych uważa, że muszą zmienić klasyfikację tuczników na EUROP, 36,3% chce zawrzeć długoterminową umowę kontraktacyjną z zakładem mięsnym, a 31,8% będzie tworzyć grupę producencką. Ważne znaczenie dla 40,90% badanych producentów żywca wieprzowego mogą też mieć środki unijne, o które zamierzają się starać w latach 2007-2013.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wykazała zmiany w organizacji podkarpackich gospodarstw rolniczych specjalizujących się w produkcji żywca wieprzowego. Pomimo zmniejszenia się w latach 1999-2007 liczby badanych gospodarstw, zanotowano jednak wzrost koncentracji loch i tuczników oraz zwiększenie średniej powierzchni gospodarstwa rolniczego. Większość rolników w najbliższych latach deklaruje utrzymanie produkcji oraz podjęcie przedsięwzięć inwestycyjnych, które mają ułatwić wprowadzenie innowacji w technologii produkcji oraz ochronie zdrowia świń. Gospodarka rynkowa, a szczególnie obecność Polski w Unii Europejskiej wyraźnie reorientują postawy podkarpackich producentów żywca wieprzowego. Stają się oni świadomymi uczestnikami rynku oraz wykorzystują różne szanse poprawy jakości produkowanego żywca i efektów jego produkcji.

Literatura

- Buczyński J.T., Nienartowicz-Zdrojewska A., Panek A.** 2008: Wpływ miotu pochodzenia na cechy związane z użytkowością rozplodową i rzeźną. Materiały konferencyjne LXXIII Zjazdu Naukowego PTZ w Lublinie.
- Eckert R., Głowacka A.** 2003: Efektywność ekonomiczna produkcji tuczników przy zastosowaniu cen sprzedaży uwzględniających premie za mięsność. *Rocz. Nauk. Zoot.*, t. 30, z. 1, s. 195-201.
- Gawrońska M.** 2007: Sektor wieprzowiny w Polsce – stan obecny i perspektywy rozwoju. Wyd. AR Poznań.
- Golaś Z., Kozera M.** 2008: Polski sektor trzodowy w kontekście globalnym. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, nr 1(7), s. 61-71.
- Kilar J., Kusy D., Stec A.** 2006: Potencjał konkurencyjny podkarpackich producentów żywca wieprzowego na tle producentów krajowych. [W:] *Agrobiznes 2006. Konkurencja w agrobiznesie – jej uwarunkowania i następstwa*. T.1. Wyd. AE, Wrocław, s. 413-417.
- Kusz D.** 2004: Organizacja i efektywność gospodarstw ukierunkowanych na produkcję żywca wieprzowego prowadzonych przez młodych rolników na przykładzie województwa podkarpackiego. Praca doktorska. Maszynopis, SGGW, Warszawa.
- Kusz D.** 2008: Finansowanie działalności inwestycyjnej w wybranych gospodarstwach rolniczych Podkarpacia. *Zesz. Nauk. SGGW, seria Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 66, s. 63-72.
- Okularczyk S.** 2002: Oplacalność produkcji zwierzęcej a systemy żywienia. *Wiś Jutra*, nr 3, s. 9-12.
- Okularczyk S.** 2003: Zmiany w rolnictwie i środowisku naturalnym kształtujące zrównoważony rozwój wsi. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*, nr 980, s. 389-395.
- Okularczyk S.** 2004: Czy ekologiczna produkcja wieprzowiny może być ekonomiczna. *Trzoda Chlewna*, nr 4, s. 8.
- Okularczyk S.** 2000: Niektóre efekty ekonomiczne zdrowia zwierząt gospodarskich. [W:] *Środowisko, rozród, profilaktyka i terapia chorób świń*. Wyd. Medyczne Borgis, s. 50-54.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa. 2010: GUS, Warszawa.
- Szymańska E.** 2004: Intensywność produkcji trzody chlewnej w Polsce. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VI, z. 1, s. 220-223.
- Zegar J.** 2001: Kwestia dochodów ludności chłopskiej. *Zag. Ekon. Rol.*, nr 4-5, s. 7.

Summary

The analysis showed changes in the organization of sub-Carpathian farms specializing in production of pigs. Despite the decrease in the years 1999-2007 the number of households surveyed, however, reported increases in concentrations of sows and pigs and increased the average size of agricultural holdings. Most farmers in the years to declare the continuation of production and the launch of development projects, designed to facilitate innovation in production technology and health care of pigs. Market economy, especially in the presence of Polish European Union explicitly changing attitudes Subcarpathian pig producers.

prof. dr hab inż. Maria Ruda, dr inż. Dariusz Kusz
Politechnika Rzeszowska
Katedra Gospodarki Żywnościowej i Towaroznawstwa
al. Powstańców Warszawy 8
35-959 Rzeszów
tel. (17) 865 11 64
e-mail: dkusz@prz.edu.pl

Adres do korespondencji:
dr inż. Janusz Kilar
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Krośnie
Zakład Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich
ul. K. Wielkiego 6A, 38-400 Krosno
tel. (13) 437 55 50
e-mail: janusz.kilar@pwsz.krosno.pl